

УДК 378.014.6:061.2 (4) (043.3)

ІННА ЯРМАК

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні подано характеристику поняттєвого апарату та концептуальних засад дослідження тенденцій інтернаціоналізації забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти. Окреслено теоретичний, нормативний, організаційний та процесуальний аспекти розгляду проблеми. Зроблено висновки щодо тенденцій розвитку досліджуваного феномену.

Ключові слова: забезпечення якості, інтернаціоналізація, Європейський простір вищої освіти, Болонський процес, Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти

Постановка проблеми. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. став періодом у розвитку європейської та світової вищої освіти, що ознаменований суттєвими кількісними та якісними змінами: кількісним зростанням студентських та викладацьких контингентів, диверсифікацією їх якості; інтернаціоналізацією та дигіталізацією всіх аспектів діяльності вишів; суттєвою трансформацією академічної культури, переходом вищої освіти з духовної сфери у виробничу, втратою університетами рис національної ідентичності; поширенням практики міжнародної освіти та подвійних дипломів; модернізацією/технологізацією форм і методів навчання; запровадженням інноваційних бізнесових моделей ВО, побудованих на компетентнісному підході. Такі радикальні зміни поставили національні держави, споживачів освітніх послуг, роботодавців перед численними викликами. Чи не найбільш гострим з них є забезпечення якості освіти та її міжнародне визнання.

Зовнішніми чинниками, що зумовлюють та поглиблюють проблему якості, є інтернаціоналізація ринків кваліфікованої робочої сили, зростання вимог до якості трудових ресурсів в умовах розвитку економіки знань, суттєве підвищення рівня трудової мобільності фахівців, глобальні фінансово-економічні кризи, зниження рівня фінансування систем ВО з боку держави а, отже, і матеріального забезпечення навчання кожного конкретного студента.

З огляду на перелічені вище чинники (політичні, соціально-економічні академічні) шляхи забезпечення якості вищої освіти (ЗЯВО) зазнали протягом останніх десятиліть суттєвої трансформації. Крім традиційних внутрішніх механізмів забезпечення якості, що діють на індивідуальному, суб-інституційному та інституційному рівнях (внутрішній вимір ЗЯВО, побудований на засадах академічної культури якості, іманентно притаманної університету як соціальному інституту), з'являються нові – зовнішні, організовані в ієрархічно побудовану систему та здійснювані на національному, регіональному (зокрема, європейському) та глобальному рівнях (зовнішній вимір ЗЯВО, що став результатом перетворення вищої освіти на масове виробництво кваліфікованої робочої сили). В центрі розгляду проблеми ЗЯВО в сучасних умовах все більшою мірою знаходяться питання інтернаціоналізації, що зумовлено регіоналізацією та глобалізацією вищої освіти та ринків праці. Доказом справедливості такого судження є зростаюча увага до означених питань у офіційних документах і аналітичних матеріалах міжнародних організацій (ЄС, ОЕСР, ЮНЕСКО тощо), національних урядів, у численних дослідженнях зарубіжних і вітчизняних науковців.

Аналіз актуальних документів та досліджень. У контексті вивчення стану розробленості проблеми нами виокремлено та проаналізовано такі групи джерел:

політичні й аналітичні документи структур Європейського Союзу (ЄП, РЄ, ЄК ТА та ін.) з проблем забезпечення якості вищої освіти, інтернаціоналізації вищої освіти у європейському регіоні та забезпечення пріоритету європейської вищої освіти у сучасному світі;

законодавчі акти національних держав, зокрема України, що стосуються якості вищої освіти (законо, підзаконні акти, концепції тощо);

матеріали та підсумкові документи (декларації) самітів міністрів (вищої) освіти країн-учасниць Болонського процесу;

© І. Ярмач, 2018

документи та аналітичні матеріали колективних суб'єктів Болонського процесу – організацій, що входять до групи Є-4 (передусім ENQA, EAU, ESU);

матеріали конференцій та зустрічей робочих органів Болонського процесу, у яких розроблено концептуальні засади досліджуваного освітнього процесу;

аналітичні матеріали міжнародних політичних, економічних, культурно-освітніх організацій, що здійснюють розробку стратегій розвитку та моніторинг якості вищої освіти (ОЕСР, СБ, МВФ, СОР, МОП, ЮНЕСКО та ін.);

документи та аналітичні матеріали Європейського реєстру агенцій забезпечення якості (EQAR), що регламентують міжнародну діяльність національних та наднаціональних агенцій та у яких досліджується її ефективність;

дослідницькі матеріали учасників конференцій Європейського форуму з проблем якості вищої освіти (EQAF), присвячені проблемам забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти;

дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців з таких аспектів проблеми:

забезпечення якості вищої освіти в умовах формування ЄПВО (Д. Ф. Вестерхайджен (D. F. Westerheijden), Д. Коулман (D. Coleman), П. Уільямс (P. Williams), Л. Харві (L. Harvey), Ю. Тайхлер (U. Teichler), П. Якобссон (P. Jacobsson), А. Загородній, Ю. Захаров, В. Кремень, К. Корсак С. Ніколаєнко, А. Павленко, Г. Степенко, С. Шевченко та ін.);

інтернаціоналізації вищої освіти (Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Х. Біркенс (H. Beerkens), М. ван дер Венде (M. van der Wende), К. Кемпбелл (C. Campbell), Дж. Найт (J. Knight), П.А. Корбет (A. Corbett), Дж.К. Гудзик (J. K. Hudzik), Б. Стрейтвізер (B. Streitwieser), Н. Авшенюк, В. Анрущенко, М. Бойченко, Я. Болюбаш, М.Згуровський, О. Козієвська, В. Кремень, О. Огієнко, М. Степко, А. Сбруєва, В. Солощенко, О. Хомерікі, В. Шинкарук та ін.);

забезпечення якості міжнародної освіти у європейському регіоні та у світі (Т. Аль-Сінді (T. Al-Sindi), А. Барблан (A. Barblan), С. Бірзеа (S. Birzea), П. Гастон (P. Gaston), Б. Кем (B. Kelm), Л. Пипен (L. Pépin), П. Скотт (P. Scott), та ін.);

розвиток практики подвійних дипломів та забезпечення її якості у ЄПВО (К.Тюк (C. Tück), (М. Фредерікс, (M. Frederiks), А. Хопбах (A. Hopbach) та ін.);

теоретичні та практичні засади діяльності міжнародних агенцій забезпечення якості вищої освіти у ЄПВО (Дж. Грифолл (J. Grifoll), А. Хопбах (A. Hopbach), Е.МкКларан (A. McClaran), П. Ранн (P. Ranne), Т. Санчес Чапарро, (T. Sánchez Chararro), А. Валейкіне (A. Valeikienė), К. Енгельс-Переній (K. Engels-Perenyi), М. Кело (M. Kelo) та ін.);

міжнародні та національні глосарії термінів з проблем забезпечення якості вищої освіти та інтернаціоналізації вищої освіти в контексті розвитку Європейського простору вищої освіти.

Подана класифікація джерел дослідження дозволяє констатувати, що в її основу покладено широку сукупність політичних та аналітичних документів наднаціонального та національного рівня, довідкових джерел а також наукових розвідок у галузі теорії вищої освіти (освітньої політики, управління закладами вищої освіти та національним освітніми системами, педагогіки вищої школи).

Зазначимо, що в межах даної статті ми можемо назвати лише окремі документи та аналітичні матеріали, що відіграли найбільш суттєву роль у розвитку досліджуваного процесу. Щодо наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних теоретиків вищої освіти, нами виокремлено їх проблематику та названо авторів найбільш значимих, з нашої точки зору досліджень.

Мета статті: характеристика поняттєвого апарату та концептуальних засад дослідження тенденцій інтернаціоналізації забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. До ключових понять дослідження, які потребують уточнення, нами віднесено такі, як «інтернаціоналізація вищої освіти», «забезпечення якості вищої освіти», «інтернаціоналізація забезпечення якості вищої освіти» та «Європейський простір вищої освіти».

Що стосується поняття «інтернаціоналізація вищої освіти», у світовій педагогічній думці існує розвинений науковий дискурс з численними визначеннями, що належать зарубіжним та вітчизняним науковцям. Засновницею цього дискурсу та найбільш відомою у світі дослідницею аналізованої проблеми є канадський теоретик вищої освіти Джейн Найт. Наведемо її визначення розглядуваного поняття, яке сама дослідниця називає вже переглянутим (remodeled definition). У поданому далі визначенні удосконалено попередні підходи автора: «інтернаціоналізація вищої освіти являє собою процес інтеграції міжнародного та інтернаціонального виміру у навчальну й наукову діяльність, сервісні послуги закладів вищої освіти» (Knight, 2004, с. 5).

Узагальнення та систематизацію значної кількості визначень поняття «інтернаціоналізація вищої освіти» (ІВО), їх порівняльний аналіз, власну інтерпретацію знаходимо в наукових розвідках вітчизняного компаративіста А. Сбруєвої (2001; 2013). Зокрема, українська дослідниця розглядає досліджуваний феномен не тільки на інституційному рівні, що має місце у визначенні Дж. Найт, а й на глобальному (програми ІВО, здійснювані у контексті освітньої політики міжнародних організацій (ОЕСР, ЮНЕСКО, СОР, СБ, МВФ)); гео-регіональному (стратегії інтернаціоналізації національних систем вищої освіти у межах геополітичних регіонів, в основу яких покладено політику нового регіоналізму, тобто поглиблення соціально-економічної, політичної та культурно-освітньої інтеграції країн); національному (національні стратегії ІВО);

міжінституційному (програмна мобільність, міжнародні дослідницькі та експертні мережі, твінгові та френчайзингові форми академічного співробітництва); інституційному (міжнародний та інтеркультурний вимір освітньої, наукової та соціальної складових місії закладів вищої освіти); індивідуальному (індивідуальна академічна та професійна мобільність студентів та академічного персоналу; формування інтернаціональної (космополітичної) особистості громадянина світу) (Сбруєва, 2013, с. 90-91).

Отже, уточнюючи зміст поняття «інтернаціоналізація вищої освіти», визначаємо його як процес інтеграції міжнародного/глобального та інтеркультурного виміру в усі аспекти реалізації місії закладів вищої освіти (освітній, науковий, соціальний) та в усі рівні функціонування систем вищої освіти (глобальний, гео-регіональний, національний, міжінституційний).

Далі звернемося до характеристики понять «якість вищої освіти» та «забезпечення якості вищої освіти», в основу яких покладемо визначення, подані у міжнародному та національному глосаріях відповідного профілю.

Застосування методу порівняльно-зіставного термінологічного аналізу дозволило констатувати, що суттєві відмінності у формулюванні розглядуваних нами понять у міжнародних та національних довідкових джерелах відсутні. Найбільш системно, з нашої точки зору, поняття «якість вищої освіти» та «забезпечення якості вищої освіти» визначено у документі UNESCO-CEPES (Європейського центру вищої освіти ЮНЕСКО), що має назву «Забезпечення якості та акредитація: Глосарій базових понять та їх визначення». «Якість вищої освіти, – згідно формулюванням експертів UNESCO-CEPES, – є багатовимірним, багаторівневим, динамічним концептом, зміст якого пов'язаний із контекстуальними чинниками діяльності системи вищої освіти, місією та завданнями конкретного закладу вищої освіти а також стандартами, що існують у рамках даної системи, закладу, програми або дисципліни.

Поняття «якість», таким чином, може набувати різних, іноді суперечливих значень, що зумовлено широкою сукупністю чинників, зокрема таких, як: 1) специфічні інтереси різних груп або зацікавлених сторін (наприклад, студенти, університети, роботодавці, суспільство, уряд); 2) сутнісні характеристики системи вищої освіти: вхідні параметри, процеси, очікувані результати, місія та цілі діяльності тощо; 3) критеріальні ознаки діяльності системи вищої освіти, що є значимими для визначення її результатів; 4) історичні особливості розвитку системи вищої освіти. З розвитком суспільства відбуваються постійні зміни у співвідношеннях між відносним і абсолютним, внутрішніми та зовнішніми чинниками впливу, а також стабільним і прогресивним у розумінні якості. Проте, загальним для всіх цих підходів щодо забезпечення якості є інтеграція таких елементів, як: 1) гарантована реалізація мінімальних стандартів і критеріїв; 2) здатність встановлювати цілі в різних контекстах і досягати їх при даних ресурсах і контекстному розмаїтті; 3) здатність задовольняти потреби та очікування прямих і непрямих споживачів і зацікавлених сторін; 4) прагнення до досконалості» [10, 70-71]. Такими чином, у наведеному визначенні схарактеризовано як сутнісні ознаки поняття «якість вищої освіти», так і систему контекстуальних чинників, що зумовлюють їх.

Далі звернемося до визначення поняття «забезпечення якості вищої освіти». Порівняльно-зіставний аналіз визначень, поданих у довідкових виданнях, дає підстави для такої характеристики розглядувана поняття: забезпечення якості вищої освіти являє собою узагальнюючий термін, що стосується процесу оцінювання (оцінки, моніторингу, гарантування, підтримання та вдосконалення) якості діяльності системи вищої освіти, закладу вищої освіти або освітньої програми.

Як регуляторний механізм, забезпечення якості зосереджується як на проблемах відповідальності провайдерів вищої освіти за результати своєї діяльності, так і на процесі вдосконаленні цієї діяльності. У багатьох національних системах вищої освіти існують два виміри забезпечення якості: внутрішній (внутрішня інституційна практика, спрямована на моніторинг та підвищення якості результатів діяльності закладу вищої освіти) та зовнішній міжінституційний та надінституційний (регіональний, національний) моніторинг, що спрямований на забезпечення якості результатів діяльності закладів вищої освіти та освітніх програм). Зміст діяльності із забезпечення якості (внутрішній вимір) залежить від наявності необхідних інституційних механізмів, які підтримуються інституційною культурою якості. Управління якістю, підвищення якості, контроль якості та оцінка якості є засобами, які являють собою складові процесу забезпечення якості.

Використання методів синтезу та наукової екстраполяції дозволило дати визначення поняття «інтернаціоналізація забезпечення якості вищої освіти» як процесу та результату запровадження нормативних, організаційних та процесуальних засад ЗЯВО на міжнародному рівні та легітимізації міжнародного/глобального виміру діяльності агенцій ЗЯВО.

На завершення розгляду ключових понять дослідження уточнимо ще одне, яке характеризує просторові межі дослідження. Йдеться про «Європейський простір вищої освіти» (ЄПВО), який трактуємо як гео-освітню територію (спільноту) інноваційного типу, утворену шляхом модернізації та інтеграції національних систем вищої освіти широкої сукупності країн Євразійського регіону з метою формування єдиного європейського ринку кваліфікованої робочої сили, підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти та глобальному ринку освітніх послуг. Головним механізмом утворення ЄПВО став Болонський процес, а інструментами реалізації – Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, національні рамки

кваліфікацій, сумісні з Рамкою кваліфікацій ЄПВО (2005 р.), та Додаток до диплома. Ще одним інструментом Болонського процесу, що має пряме відношення до проблем нашого дослідження, є формування Європейського виміру ЗЯВО, проголошеного на Єреванському саміті Болонського процесу (2015 р.).

У викладі концептуальних засад дослідження інтернаціоналізації ЗЯВО звернемося до розгляду теоретичного, нормативного, організаційного та процесуального аспектів розгляду.

Теоретичний аспект. Предметом нашого аналізу стали, передусім, теорії інтернаціоналізації вищої освіти (ІВО) та теорії забезпечення якості вищої освіти (ЗЯВО). Саме ці, достатньо розвинені складові сучасної теорії вищої освіти утворили новий напрям її розвитку – концепції інтернаціоналізації ЗЯВО.

Порівняльний аналіз наукових розвідок проблеми інтернаціоналізації вищої освіти, які здійснювалися упродовж останніх тридцяти років (90-х рр. XX ст. – 10-х рр. XXI ст.) дає підстави для висновків щодо таких тенденцій розвитку розглядуваного наукового дискурсу:

перехід від трактування ІВО як поняття, що є синонімічним глобалізації вищої освіти, до трактування ІВО як процесу, що має культурно-освітній характер, на відміну від процесу глобалізації вищої освіти, що пов'язується зі змінами суспільно-політичного та суспільно-економічного характеру в житті країн, геополітичних регіонів та світу в цілому;

перехід від розгляду ІВО на інституційному рівні до застосування системного підходу до трактування ІВО, тобто розгляд процесів на глобальному, георегіональному, національному, інституційному, індивідуальному рівнях у їх взаємозв'язку та взаємозалежності;

перехід від суто теоретичних досліджень ІВО до комплексних, що містять аналіз результатів розвитку ІВО на інституційному, національному, георегіональному рівнях;

розширення кола предметних галузей, у яких піддано критичному аналізу теорію і практику ІВО (освітня політика, філософія освіти, економіка освіти, соціологія освіти, освітня ризикологія, теорія організацій тощо).

Ще однією складовою теоретичного виміру розгляду досліджуваної проблеми є теорії та концепції ЗЯВО. Тенденціями розвитку цієї галузі знань у досліджуваній період (90-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XXI ст.) ми вважаємо такі:

обґрунтування чинників та систематизація підходів до запровадження у сфері вищої освіти моделей забезпечення якості, що є характерними для бізнесової сфери; диверсифікація інноваційних моделей забезпечення якості у сфері вищої освіти;

перехід від процесо-, предмето- та методоцентричного до результатоцентричного (компетентнісного) та студентоцентричного підходів у ЗЯВО;

зростання уваги до проблем формування культури якості як необхідної умови ЗЯВО;

інтернаціоналізація (надання міжнародного виміру) всіх складових ЗЯВО на інституційному та національному рівнях.

Вивчення широкої сукупності джерел у досліджуваній сфері дозволяє констатувати, що виникнення теоретичних засад інтернаціоналізації ЗЯВО є, передусім, результатом дослідницьких проектів міжнародних організацій, що ініціюють дані процеси на практиці. Йдеться про проекти Європейської асоціації ЗЯВО (ENQA), Європейського реєстру агенцій забезпечення якості (EQAR), Асоціації Європейських університетів (EUA) та ін. Найбільш потужним з них став проект EUA «Європейських форум з проблем забезпечення якості» (EQAF), який триває вже більше десяти років, являє найбільш представницький «QA-brainstorming» європейської експертної, освітньо-політичної на наукової громади, що відіграє важливу роль у розвитку теоретичних, нормативних, організаційних, процесуальних засад міжнародного виміру ЗЯВО, а також у формуванні міжнародної громади фахівців (політиків, теоретиків та практиків) ЗЯВО у регіоні та світі (European Quality Assurance Forum).

Нормативний аспект. Підкреслимо, що підвалини досліджуваного нами процесу – інтернаціоналізації ЗЯВО закладено визначальною мірою документами, у яких започатковано формування Європейського простору вищої освіти. Нагадаємо, що формування ЄПВО є, з одного боку, важливою складовою реалізації Лісабонської стратегії розвитку ЄС, зокрема, реалізації програм «Education & Training - 2010» та «Education & Training - 2020», а з іншого – стратегічним пріоритетом розвитку Болонського процесу, учасниками якого є на сьогоднішній день 47 країн Євразійського регіону. Протягом останніх двадцяти років структурами ЄС було прийнято десятки документів, у яких було сформульовано та піддано аналізу механізми ЗЯВО, розвитку співробітництва країн та ЗВО у забезпеченні якості, у досягненні лідируючих позицій європейських вишів на світовому ринку освітніх послуг.

У контексті Болонського процесу важливими для осмислення вважаємо матеріали та підсумкові документи самітів міністрів (вищої) освіти країн-учасниць Болонського процесу (Болонського (1999), Празького (2001), Берлінського (2003), Бергенського (2005), Лондонського (2007), Львівського (2009), Будапештсько-віденського (2010), Бухарестського (2012), Єреванського (2015)), а також документи, розроблені учасниками Групи Е-4 (Група підтримки Болонського процесу), тобто організаціями – колективними суб'єктами Болонського процесу, передусім Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Асоціації Європейських університетів (EUA), Європейським союзом студентів (ESU).

Ретельного осмислення потребує документ, з якого, власне і починається Європейський вимір ЗЯВО – «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG) (2005). У документі окреслено, перш за все, контекстуальні особливості, сферу дії, цілі та принципи Європейського виміру ЗЯВО; визначено три аспекти стандартів ЗЯВО: 1) внутрішній (інституційний); 2) зовнішній (позаінституційний – національний, наднаціональний); 3) стандарти діяльності агенцій із забезпечення якості. У 2015 році було прийнято нову редакцію даного документу, що є чинною в сучасних умовах. Саме з прийняттям другої редакції ESG у Єревані було затверджено існування Європейського виміру ЗЯВО.

Організаційний аспект. Розгляд організаційного аспекту досліджуваної проблеми передбачав виявлення суб'єктів інтернаціоналізації ЗЯВО у межах Європейського простору вищої освіти та з'ясування принципів їх діяльності щодо ЗЯВО у європейському регіоні.

В широкому розумінні суб'єктами інтернаціоналізації ЗЯВО можна вважати всі міжнародні організації (політичні, культурно-освітні, професійні), що є дотичними до реалізації стратегій ЄС у сфері вищої освіти та до Болонського процесу. Однак безпосередню та найбільш активну й системну участь у розробці та впровадженні нормативної бази, механізмів та процедур формування міжнародного виміру ЗЯВО у Європейському просторі вищої освіти беруть у Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та Європейський реєстр агенцій ЗЯВО (EQAR).

Створена у 2000 році, ENQA перетворилась в сучасних умовах на найбільш авторитетного ініціатора численних регіональних програм у справі підвищення якості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти. Саме ENQA у співпраці з іншими учасниками Групи Е-4 стала розробником ESG. Сьогодні членами ENQA є 48 національних агенцій ЗЯВО з 28 країн. Місія ENQA полягає в тому, щоб сприяти розвитку системи ЗЯВО, представляючи агентства (національні та наднаціональні) на міжнародному рівні, підтримуючи їх на національному рівні, надаючи їм комплексні послуги (організаційні, наукові, методичні) та можливості для співпраці у міжнародних фахових мережах. ENQA сприяє підвищенню якості та розвитку культури якості у вищій освіті. ENQA відкрита до сприйняття різноманітності систем вищої освіти та підходів до забезпечення якості. Організація дотримується таких цінностей:

прозорість: ENQA оприлюднює свою політику, процедури та критерії прийняття рішень і звітів;

незалежність: ENQA активно пропагує операційну незалежність агенцій ЗЯВО та підтримує автономію закладів вищої освіти;

співпраця: ENQA співпрацює з членськими організаціями, філіями, європейськими партнерами;

добросовісність: ENQA працює чесно та справедливо, неупереджено, об'єктивно та професійно (European Association for Quality Assurance in Higher Education).

Суттєвим чинником упорядкування і подальшого розвитку діяльності національних та міжнародних агенцій ЗЯВО у регіоні є Європейський реєстр агенцій ЗЯВО (EQAR), утворений у 2008 році. Згідно з документами організації, її місія полягає у сприянні розвитку ЄПВО шляхом підвищення прозорості у забезпеченні якості і, таким чином, розвитку довіри й поваги до європейської вищої освіти. Для досягнення своєї місії EQAR через незалежний Реєстраційний комітет здійснює керівництво реєстрацією агентств ЗЯВО, що працюють в Європі. Головним критерієм, якому повинні відповідати агенції, є дотримання європейських стандартів та керівних принципів забезпечення якості (ESG) (European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR))

Структурно-логічний аналіз організаційних засад процесу інтернаціоналізації ЗЯВО у Європейському просторі вищої освіти, дозволив виокремити такі тенденції їх розвитку:

зростання кількості національних та наднаціональних агенцій, що стають членами ENQA та отримують реєстрацію в EQAR, набуваючи можливості брати участь у процесах ЗЯВО на міжнародному рівні;

урізноманітнення типів агенцій, що беруть участь у процесах ЗЯВО у ЄПВО на міжнародному рівні (з окремого фаху, зі споріднених фахів, полі-фахові; що діють в окремих регіонах країни, на національному рівні, на наднаціональному рівні, на загальноєвропейському рівні);

удосконалення процедур ЗЯВО, надання їм більш прозорого характеру;

набуття агенціями ЗЯВО незалежного від урядових структур і рішень характеру;

активізація рівня співпраці між агенціями ЗЯВО, мережевої взаємодії між ними;

звернення все більшої уваги на забезпечення засад добросовісності, принциповості, справедливості, неупередженості та професійності.

Процесуальний аспект. У сучасних документах Болонського процесу, зокрема, у підготовчому документі «Інтернаціоналізація зовнішнього виміру забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти», розробленому робочою групою BFUG WG 2 до конференції у Венеції, було виокремлено три аспекти процесу інтернаціоналізації ЗЯВО у Європейському просторі вищої освіти, що свідчить про поступове набуття Європейським виміром ЗЯВО системного характеру:

транскордонна діяльність агенцій ЗЯВО;

оцінювання якості спільних освітніх програм університетів різних країн;

оцінювання якості транскордонної/транснаціональної вищої освіти.

Далі розглянемо, у чому полягають особливості кожного з названих аспектів інтернаціоналізації ЗЯВО.

Транскордонна діяльність агенцій ЗЯВО. Об'єктивною підставою для розвитку транскордонної діяльності агенцій ЗЯВО стало затвердження у 2005 р. ESG. Формами транскордонної діяльності агенцій, що забезпечують інтернаціоналізацію ЗЯВО у ЄПВО є такі: утворення міжнародних експертних мереж, об'єднаних за різними критеріями (географічними, фаховими, методологічними тощо); спільна участь агенцій у міжнародних проектах, що ініціюються міжнародними організаціями з метою удосконалення інституційного, національного та наднаціонального вимірів ЗЯВО у регіоні а також формування Європейського виміру ЗЯВО; розвиток практики «внутрішньої інтернаціоналізації» (internationalisation at home), яка передбачає залучення до діяльності національних агенцій ЗЯВО зарубіжних експертів, або навіть, що зустрічається значно рідше, членів адміністрації зарубіжних агенцій ЗЯВО; здійснення процедур оцінки якості за кордоном як самостійно, так і у співпраці з іншою агенцією.

Оцінювання якості спільних освітніх програм університетів різних країн (подвійних дипломів). Спільні освітні програми, на переконання європейської академічної спільноти, є важливим засобом взаємного навчання та співробітництва й у цілому – формування ЄПВО, що сприяють розвитку мобільності студентів та викладачів, створенню високоякісних освітніх програм, є основою для набуття студентами «істинно європейського освітнього досвіду» (a genuine European learning experience). Однак розвиток таких програм гальмується суттєвими розбіжностями в національних законодавствах, що регламентують діяльність освітніх систем у різних країнах. З метою подолання існуючих законодавчих обмежень експертами ENQA було розроблено інтегрований підхід до акредитації спільних програм – так званий Європейський підхід, що базується на трьох міжнародно визнаних документах: (1) Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG); (2) Європейська рамка кваліфікацій вищої освіти (QF-EHEA); (3) Європейська кредитно-трансферна система (ECTS). Європейський підхід до акредитації спільних програм було затверджено як офіційний документ ЄПВО на Міністерській конференції в Єревані. Його застосування здійснюється як на рівні внутрішнього, так і зовнішнього оцінювання якості освітніх програм без урахування національних підходів, що існують у різних країнах. Вважаємо, що затвердження на офіційному рівні Європейського підходу до акредитації спільних програм стало вагомим результатом інтернаціоналізації ЗЯВО, проявом якої власне і є формування Європейського виміру ЗЯВО.

3) Оцінювання якості транскордонної вищої освіти (cross-border higher education – CBHE). Транскордонна освіта як регіональний та глобальний феномен набирає розвитку, однак механізми забезпечення її якості, як стверджують експерти ENQA, не розроблені повною мірою міжнародною експертною спільнотою. Результатом цієї ситуації подекуди стає так звана «акредитаційна дірка» (QA gap), за якої програми транскордонної освіти не оцінюються агенціями у жодній країні (країні-експортері та країні-імпортері освітніх послуг). У результаті визнання наявності названих вище проблем на уряди країн-учасниць ЄПВО покладено відповідальність щодо впорядкування процедур ЗЯВО у програмах СВНЕ та приведення їх у відповідність до ESG за умови, якщо освітня програма здійснюється в межах ЄПВО, або документу ОЕСР/ЮНЕСКО «Guidelines for Quality Provision in CBHE», якщо провайдери та споживачі освітніх послуг знаходяться у різних геополітичних регіонах (Quality Assurance..., 2016).

Отже, дослідження теоретичного, нормативного, організаційного та процесуального аспектів дослідження інтернаціоналізації ЗЯВО у Європейському просторі вищої освіти дозволяє дійти таких **висновків:**

процес інтернаціоналізації ЗЯВО набуває цілісного характеру, затвердження міжнародних норм здійснення процесів ЗЯВО на офіційних самітах Болонського процесу, в освітніх законодавствах країн-членів Болонського клубу надає їм легітимності;

відбувається збільшення кількості країн-учасниць Болонського процесу, які керуються у національній практиці ESG;

має місце активізація політичних зусиль країн-членів ЄПВО щодо визнання міжнародної діяльності агенцій ЗЯВО в оцінюванні якості спільних освітніх програм університетів різних країн та транскордонної/транснаціональної вищої освіти;

відзначаємо подальший розвиток міжнародної політичної, експертної на науковій громади у сфері ЗЯВО, що ефективно співпрацює в рамках EQAF та здійснює суттєвий вплив на розвиток теоретичних, нормативних, організаційних, процесуальних засад інтернаціоналізації ЗЯВО.

Список використаних джерел

- Національний освітній глосарій: вища освіта / Авт.-уклад.: І. І. Бабин, Гармаш, Головенкін В.П. та ін.; за редакцією Д.В. Табачника і В.Г. Кремня. – К.: ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2011. – 76 с.
- Сбруєва А.А. Інтернаціоналізація вищої освіти: сутність поняття та системні зміни парадигми / А. А. Сбруєва // Педагогічні науки. – Суми: СумДПУ, 2001. – С. 157–167.
- Сбруєва А. А. Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу / А. А. Сбруєва // Вища освіта України. – 2013. – № 3. – С. 89 – 95.

- EURASHE, ENQA, ESU, EUA and EQAR. Key Considerations for Cross-Border Quality Assurance in the European Higher Education Area. Brussels, Belgium, 2017 Retrieved from: www.enqa.eu/Key-Considerations-CBQA-EHEA.pdf
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. Retrieved from: <http://www.enqa.eu/>
- European Quality Assurance Forum (EQAF). Retrieved from: <http://www.eua.be/policy-representation/quality-assurance/eqaf>
- European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR). Retrieved from: <https://www.eqar.eu>
- Internationalisation of (External) Quality Assurance in the European Higher Education Area. Main trends and developments. Background paper to the BFUG WG 2 (Implementation), 9-10 November 2016. – Nice, 2016. – 34 p.
- Knight J. Internationalization of higher education remodeled: definition, approaches and rationales / J. Knight // Journal of studies in international education. – 2004. – Vol. 8, № 1. – P. 5–31.
- Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions (2007) Bucharest, UNESCO-CEPES. Retrieved from: unesdoc.unesco.org/images/0013/001346/134621e.pdf
- Quality Assurance of Cross-border Higher Education. Final report of the QACHE Project. T. Al-Sindi (et al.) (eds.). Brussels: European Association for Quality Assurance in Higher Education AISBL. 2016. – 51 p.
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). Brussels, Belgium. Retrieved from: <http://www.enqa.eu/index.php/home/esg/>

References

- Natsionalnyi osvithni hlosarii: vyshcha osvita / Avt.-uklad.: I. I. Babyn, Harmash, Holovenkin V.P. ta in.; za redaktsiieiu D.V. Tabachnyka i V.H. Kremnia. – K.: TOV “Vydavnychiy dim “Pleiady”, 2011. – 76 s.
- Sbruieva A.A. Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: sutnist poniattia ta systemni zminy paradyhmy / A. A. Sbruieva // Pedagogichni nauky. – Sumy: SumDPU, 2001. – C. 157–167.
- Sbruieva A.A. Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: priorytety kompleksnoi stratehii Yevropeiskoho Soiuzu / A.A. Sbruieva // Vyshcha osvita Ukrainy. – № 3. – S. 89 – 95.
- EURASHE, ENQA, ESU, EUA and EQAR. Key Considerations for Cross-Border Quality Assurance in the European Higher Education Area. Brussels, Belgium, 2017 Retrieved from: www.enqa.eu/Key-Considerations-CBQA-EHEA.pdf
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. Retrieved from: <http://www.enqa.eu/>
- European Quality Assurance Forum (EQAF). Retrieved from: <http://www.eua.be/policy-representation/quality-assurance/eqaf>
- European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR). Retrieved from: <https://www.eqar.eu>
- Internationalisation of (External) Quality Assurance in the European Higher Education Area. Main trends and developments. Background paper to the BFUG WG 2 (Implementation), 9-10 November 2016. – Nice, 2016. – 34 p.
- Knight J. Internationalization of higher education remodeled: definition, approaches and rationales / J. Knight // Journal of studies in international education. – 2004. – Vol. 8, № 1. – P. 5–31.
- Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions (2007) Bucharest, UNESCO-CEPES. Retrieved from: unesdoc.unesco.org/images/0013/001346/134621e.pdf
- Quality Assurance of Cross-border Higher Education. Final report of the QACHE Project. T. Al-Sindi (et al.) (eds.). Brussels: European Association for Quality Assurance in Higher Education AISBL. 2016. – 51 p.
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). Brussels, Belgium. Retrieved from: <http://www.enqa.eu/index.php/home/esg/>

YARMAKI.

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Ukraine

INTERNATIONALIZATION OF QUALITY ASSURANCE IN THE EUROPEAN HIGHER EDUCATION AREA: CHARACTERISTICS OF THE TERMINOLOGICAL APPARATUS AND CONCEPTUAL BASES OF THE RESEARCH

The research is devoted to the problems of internationalization of quality assurance (QA) in the European Higher Education Area. Based on the application of methods of terminological analysis, systematization and generalization, the characteristic of the conceptual apparatus of the study is given. The importance of such concepts as "internationalization of higher education", "quality assurance of higher education" and "European Higher Education Area" are specified.

The definition of the key concept of the study "internationalization of the quality assurance of higher education" as a process and result of the implementation of normative, organizational and procedural principles of the QA at the international level and the legitimization of the international / global dimension of the quality assurance agencies' activities in higher education is formulated. The theoretical, normative, organizational and procedural aspects of the problem under study are outlined.

The following conclusions are made regarding trends in the development of the phenomenon under study: 1) the process of internationalization of the QA acquires a systemic character, the approval of international norms for the implementation of the QA process at official summits of the Bologna Process, in the educational legislation of the member

states of the Bologna Club, gives them legitimacy; 2) there is an increase in the number of countries participating in the Bologna Process, guided by national practice "Standards and Recommendations for Quality Assurance in the European Higher Education Area"; 3) there is an intensification of the political efforts of the EHEA member states to recognize the cross-border activities of the QA-agencies in assessing the quality of the joint educational programs of universities of different countries and cross-border/ transnational higher education; 4) there is further development of the international political, expert and scientific community in the field of QA, which effectively co-operates within the framework of the European Quality Assurance Forum and has a significant influence on the development of the theoretical, normative, organizational, procedural principles of the internationalization of the QA.

Key words: *quality assurance, internationalization, European Higher Education Area, Bologna Process, European Association for Quality Assurance in Higher Education*

Стаття надійшла до редакції 14.03. 2018 р.